

## PRODUKTIONSGAPET, KAPACITETSUTNYTTJANDET OCH INFLATIONSUTVECKLINGEN

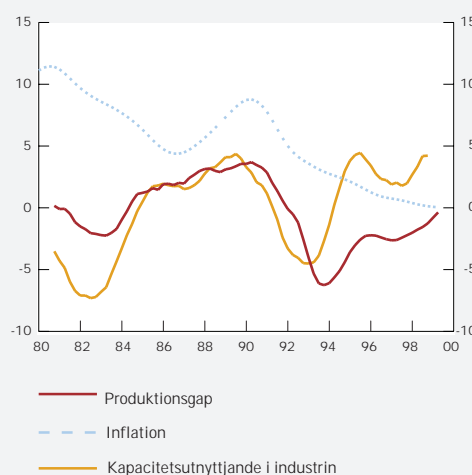
Priser och löner tenderar att öka snabbare då en stor del av ekonomins resurser är tagna i anspråk, medan ett lågt resursutnyttjande oftast är förknippat med en lugnare prisutveckling. Mått på kapacitetsutnyttjandet är därför potentiellt värdefulla indikatorer på inflationstrycket i ekonomin. I denna ruta diskuteras vilka olika mått på kapacitetsutnyttjandet som finns att tillgå, hur de samvarierar med inflationen samt vad eventuella skillnader dem emellan kan bero på.

Eftersom Riksbanken inriktar sig på att försöka styra ökningarna i den allmänna prisnivån, är det i första hand information om kapacitetsutnyttjandet i hela ekonomin som är av intresse. Ofta brukar kapacitetsutnyttjandet i hela ekonomin beskrivas med det s.k. produktionsgapet, dvs. skillnaden mellan faktisk BNP och den produktionsnivå som är långsiktigt hållbar (potentiell BNP). Dessvärre är den senare storheten inte observerbar. Det innebär att man är hänvisad till att försöka skatta produktionsgapet med hjälp av ekonometriska metoder. Erfarenheten har visat att resultaten från sådana skattningar är förhållandevis känsliga för vilken metod som används, även om de olika mått som erhålls ofta kan vägas samman till en kvalitativt sett någorlunda samlad bild.

Ett alternativ till ekonometriskt skattade produktionsgap är det kapacitetsutnyttjande som uppmäts i SCB:s och KI:s enkätundersökningar. Eftersom dessa mått baseras på företagens egna uppfattningar om kapacitetsutnyttjandet torde tillförlitligheten vara förhållandevis god. En nackdel när det gäller att försöka utnyttja måtten i praktisk ekonomisk politik är dock att de endast avser industrin, som i dagsläget utgör endast en knapp fjärdedel av ekonomin.<sup>25</sup> KI:s nuvarande mått på kapacitetsutnyttjandet har dessutom endast funnits sedan 1996 och det torde behövas en längre observationsperiod, åtminstone en hel konjunkturcykel, innan serien kan användas på ett meningsfullt sätt i den praktiska politiken.

Sambandet mellan den reala ekonomin och inflationen framgår av att den trendmässiga inflationen tenderar att stiga när produktionsgapet är positivt och sjunka när gapet är negativt (se diagram R3). På motsvarande sätt tenderar inflationen att öka vid högt kapacitetsutnyttjande och

Diagram R3. Produktionsgap, kapacitetsutnyttjande i industrin och trendmässig inflation. Procent



Anm. Kapacitetsutnyttjandet anges i diagrammet som procentuell avvikelse från genomsnittet för perioden kvartal 1 1980 till kvartal 4 1998 medan produktionsgapet är definierat som den procentuella avvikelsen mellan faktisk och potentiell BNP och uträknat med den s.k. UC-metoden. Båda variablerna anges som fyra kvartals glidande medeltal. Trenden i inflationen har beräknats med ett HP-filtrer (WH-filtrer) med ett  $\lambda$ -värde på 100.

Källor: SCB och Riksbanken.

<sup>25</sup> Det borde i princip vara möjligt att via enkätförfarande konstruera ett kapacitetsutnyttjandemått för hela ekonomin, eller åtminstone den privata delen av ekonomin (i dagsläget drygt 80 procent av BNP), även om naturligtvis vissa mättekniska problem då skulle behöva lösas (t.ex. hur man bäst mäter kapacitetsutnyttjandet i tjänsteföretag).

sjunka då kapaciteten är lågt utnyttjad. En komplicerande omständighet i detta sammanhang är att fler faktorer än aktivitetsnivån i ekonomin påverkar den trendmässiga inflationen. Under senare år är det t.ex. sannolikt att nedgången i den trendmässiga inflationen i hög grad är ett resultat av att penningpolitiken successivt lyckats skapa trovärdighet för inflationsmålet. Detta illustreras tydligt av bl.a. utvecklingen av olika mått på förväntad inflation under 1990-talet.<sup>26</sup> Även med hänsyn till detta finns det sannolikt fog för att hävda att något har hänt med framför allt sambandet mellan kapacitetsutnyttjandet i industrin och inflationen under de senaste åren.<sup>27</sup> Kapacitetsutnyttjandet i industrin sjönk under stagnationen i början av 1990-talet men steg sedan åter förhållandevis snabbt till höga nivåer. De senaste fem åren har kapacitetsutnyttjandet legat på en nivå i paritet med den under överhettningen i slutet på 1980-talet. Detta tycks dock inte ha satt några spår i inflationsutvecklingen.

En del av förklaringen till detta förhållande ges i diagram R3. Även om industriproduktionen återhämtat sig förhållandevis snabbt har detta, enligt skattningen, inte gällt för ekonomin som helhet. Under en stor del av 1990-talet har ekonomin varit tudelad i dels en i huvudsak industribaserad exportsektor, där produktionen stimulerats av en svag kronkurs, dels en hemmamarknadssektor med tillbakahållen efterfrågan. Detta avspeglas i ett högt kapacitetsutnyttjande i industrisektorn samtidigt som produktionsgapet, som mäter kapacitetsutnyttjandet i hela ekonomin, förblivit negativt. Det synbarliga sammanbrottet för sambandet mellan kapacitetsutnyttjandet i industrin och inflationen kan alltså bero på att sambandet mellan kapacitetsutnyttjandet i industrin och i ekonomin som helhet har försvagats.

Man bör notera att detta utgör en tydlig illustration av vikten av att använda många typer av indikatorer. Kapacitetsutnyttjandet i industrin – som tidigare förefaller ha varit en hygglig indikator på inflationstrycket – har under de senaste åren signalerat ett högre inflationstryck än vad som faktiskt realiserats. Om kapacitetsutnyttjandet i industrin hade varit den enda indikatorn på resursutnyttjandet i ekonomin som använts skulle det ha funnits en risk att penningpolitikens inriktning hade blivit betydligt stramare än vad som i verkligheten blev fallet och var motiverat.

En möjlig kompletterande förklaring till varför ett så högt kapacitetsutnyttjande i industrin har kunnat kombineras med en så låg faktisk inflation illustreras av KI:s enkätdata på s.k. tränga sektioner, dvs. faktorer som

<sup>26</sup> Se t.ex. rutan "Inflationsförloppet under 1990-talet" i Inflationrapport 1999:2.

<sup>27</sup> Det finns också vissa tecken på att sambandet mellan produktionsgapet och inflationen kan ha ändrats under 1990-talet. Av diagram R3 framgår dock att skiftet är betydligt mindre uppenbart för produktionsgapet än för kapacitetsutnyttjandet i industrin. Sambandet mellan produktionsgapet och inflationen diskuteras mer ingående i rutan "Har utväxlingen mellan tillväxt och inflation förändrats?" i kapitel 3.

hindrar eller försvårar en ökning av produktionen. Det borde finnas en korrespondens mellan kapacitetsutnyttjandet och den utsträckning i vilken maskiner och anläggningar respektive arbetskraft betraktas som tränga sektioner — ju högre kapacitetsutnyttjande, desto mindre kan produktionen öka ytterligare utan att extra fysiskt kapital och/eller arbetskraft tillförs. I diagram R4 visas i vilken mån företagen betraktar maskiner och anläggningar respektive arbetskraft som den trängsta sektionen.

Det framgår att kapacitetsproblemen upplevdes som små både för maskiner och anläggningar och arbetskraft i början av 1990-talet. Andelen företag som uppger att arbetskraft är den trängsta sektionen har sedan blivit kvar på en låg nivå, medan andelen med maskiner och anläggningar som trängsta sektion åter har ökat och periodvis legat på rekordhöga nivåer. Även om siffran för maskiner och anläggningar pendlat kraftigt fram och tillbaka torde det inte råda något tvivel om att genomsnittet de senaste åren ligger betydligt högre än siffran för arbetskraft.

Detta kan vara ett tecken på att det höga kapacitetsutnyttjandet i industrin under de senaste åren har varit ett utslag av ett högt utnyttjande av fysiskt kapital och i mindre grad av en brist på arbetskraft. Den låga inflationen skulle därmed delvis kunna bero på att ett högt utnyttjande av fysiskt kapital är mindre inflationsdrivande än brist på arbetskraft. Detta bör dock främst betraktas som en hypotes. Dessvärre försvåras en mer noggrann utvärdering av det faktum att de båda serierna i diagram R4 historiskt sett följts nära åt och endast under de senaste åren uppvisat en olikartad utveckling.

Sammanfattningsvis har två tänkbara förklaringar till varför ett högt kapacitetsutnyttjande i industrin har kunnat kombineras med en mycket låg inflation diskuterats. Dels att efterfrågan i resten av ekonomin varit hårt tillbakapressad, dels den mer hypotetiska förklaringen att det höga kapacitetsutnyttjande främst avspeglar ett högt utnyttjande av fysiskt kapital samtidigt som situationen på arbetsmarknaden inte varit ansträngd.<sup>28</sup> Oavsett hur viktiga dessa båda förklaringar är kan det konstateras att penningpolitiken har att ta ställning till att de effekter som förklaringarna grundar sig på inom de närmaste åren kan förväntas vändas till sin motsats.

<sup>28</sup> Man kan naturligtvis tänka sig ytterligare förklaringar, som dock blir än mer spekulativa. Exempelvis kan nedgången i den ekonomiska aktiviteten i början på 1990-talet för många företag ha utgjort startskottet för en modernisering och omstrukturering av produktionsapparaten. Denna kan i sin tur ha fått betydelse för såväl mättet på kapacitetsutnyttjandet som dess samband med inflationen. Det är t.ex. inte otänkbart att företagen kan ha svårt att till fullo uppskatta den möjliga kapaciteten hos en produktionsapparat som bygger på en ganska annorlunda teknologi än den som tidigare användes. Det "sanna" kapacitetsutnyttjandet skulle därmed i realiteten kunna vara mindre än det uppgivna. Man kan heller inte utesluta att en moderniserad produktionsapparat av olika anledningar skulle kunna generera ett lägre inflationstryck vid ett givet uppmätt kapacitetsutnyttjande än vad som skulle vara fallet vid en produktionsapparat som bygger på gammal teknologi.

Diagram R4. Andelen företag i industrin med maskiner och anläggningar respektive arbetskraft som trängsta sektion



Källa: Konjunkturinstitutet.